

Muziek en Autisme

Autismevriendelijk muziekonderwijs in het VO

AANBEVELING

Inleiding

Door de Wet op Passend Onderwijs zijn er meer autistische leerlingen in het reguliere onderwijs gekomen. De meeste leraren krijgen daarom ook steeds meer met deze leerlingen te maken. Een leerling met een autismespectrumstoornis, kortweg ASS, heeft een aangeboren stoornis waarbij de hersenontwikkeling en de informatieverwerking anders verlopen. Leerlingen met deze neurobiologische ontwikkelingsstoornis leggen meestal erg moeilijk contact en de relaties zijn vaak niet wederkerig. Juist in de onderbouwklassen zijn er onder de leerlingen grote verschillen te zien tussen individuen. De leerlingen met *special needs*, waaronder de autistische leerling, vinden het vaak lastig vinden om mee te draaien in het reguliere onderwijs.

Voor de autistische leerlingen kan muziekles zorgen voor veel prikkels: er wordt immers gebruik gemaakt van verschillende instrumenten, er wordt vaak meer gebruik gemaakt van activerende werkvormen, het belevingsvermogen speelt een belangrijke rol en daarnaast zijn er veel groepsopdrachten waardoor autistische leerlingen zich niet altijd voldoende zeker voelen om mee te kunnen draaien bij het vak muziek. Dit is enorm zonde omdat muziek(educatie) juist deze autistische leerlingen zoveel kan bieden.

Deze aanbeveling *Muziek en Autisme: Autismevriendelijk muziekonderwijs in het VO* is het afsluitend onderdeel van de afstudeerscriptie van de auteur voor de bacheloropleiding tot Docent Muziek. Na het schetsen van de schoolproblematiek die autistische leerlingen tijdens de schoolloopbaan ondervinden en het benadrukken van de kwaliteiten die deze leerlingen hebben, wordt ingegaan op de waarde van muziekeducatie voor deze doelgroep. Vervolgens vindt er een aanbeveling voor muziekdocenten plaats volgens de ABCDEF-methodiek zodat docenten handvatten hebben om autismevriendelijk muziekonderwijs te kunnen realiseren. Hierna volgt er een kort stappenplan dat kan helpen om op een reflectieve manier het geobserveerde gedrag te kunnen doen veranderen bij de interactie met autistische leerlingen.

Zoals elk individu verschilt, verschilt ook elke autistische leerling. Het is daarom belangrijk dat er altijd naar de persoon zelf wordt gekeken en de docent het handelen hierop bijstelt. Niet voor elke leerling kan een methode goed werken.

Als bijlage van deze aanbeveling zal ik voor mijn eigen muzieklessen op het Ostrea Lyceum een persoonlijke aanbeveling schrijven waardoor ik in de toekomst mijn eigen handelen als muziekdocent kan aanpassen zodat ik mijn eigen muziekonderwijs autismevriendelijk maak. Ik zal hiervoor ingaan op de aanpassing van de omgeving, kijk hoe ik mijn les autismevriendelijk kan maken en hoe ik het curriculum hier en daar kan aanpassen zodat dit ook meer aansluit bij de behoeften van de autistische leerlingen.

Wim Steenbakker

Wemeldinge, 18 mei 2017

Schoolproblematiek

Leerlingen met autisme ervaren tijdens de schoolloopbaan verschillende hobbels. Zo is voor deze leerlingen de school een bron van onrust. Het gebouw is vaak erg groot en onoverzichtelijk, de mensen die in het gebouw zijn, zijn vaak onvoorspelbaar en de leerstof bestaat voor deze leerlingen uit veel onsamenhangende fragmenten.

Op de basisschool werden de leerlingen per jaar gekoppeld aan vaak maar één docent, hadden ze dezelfde plaatsen bij alle vakken en konden ze in hetzelfde lokaal zitten. Ook was de school kleiner en daardoor ook overzichtelijker. Met de overstap naar het voortgezet onderwijs is het schoolgebouw groter en vaak onoverzichtelijker. Elk uur is er een andere docent die voor de klas staat en zijn er verschillende lokalen waar de lessen worden gegeven. Het rooster kan zomaar veranderen, de zitplaatsen per vak zijn anders en iedere docent hanteert zijn eigen “vak-regels”. Als gevolg van deze onverwachte gebeurtenissen kampen veel autistische leerlingen met *stressproblemen*. Ze ervaren in de school vaak geen veiligheid en moeten constant alert blijven om te kunnen overleven. Voor leerlingen met autisme kan deze stress en angst ook teveel worden en uitmonden in een *woede-uitbarsting*. Autistische leerlingen kunnen ook hyperactief gedrag vertonen. Dit gedrag wordt door zowel de docent als klasgenoten vaak niet goedgekeurd. De leerling vertoont dit gedrag echter niet voor niks: het is een poging om het stresshormoon door beweging te reduceren.

Autistische leerlingen hechten ook vaak aan *rituelen*, *structuren* en hebben vaak ook *obsessies* die klasgenoten niet hebben. Door deze rituelen, structuren en obsessies kunnen de leerlingen de rust in zichzelf vaak terugvinden en de angst verminderen omdat zij kunnen terugvallen op het oude vertrouwde. Dit geeft de leerlingen zekerheid en veiligheid. Doordat leerlingen met autisme een minder flexibel cognitief denkniveau hebben, zullen zij zich ook minder kunnen aanpassen wanneer er veranderende situaties zijn. Door hun specifieke gedragingen zullen zij ook vaak minder snel aansluiting vinden bij klasgenoten.

Bij het aangaan van sociale contacten ervaren autistische leerlingen ook veel problemen. Bij samenwerkingsopdrachten moeten de leerlingen goed communiceren over taakverdelingen en is het belangrijk om je in te kunnen leven in anderen en elkaar te helpen. Daarnaast is het belangrijk om te kunnen reflecteren op het eigen handelen. Hier loopt ook de autistische leerling tegenaan waardoor samenwerkingsopdrachten vaak niet goed verlopen.

Het kost een autistische leerling verder ook veel inspanning om iets te begrijpen. Autistische leerlingen maken vaak *een-op-een-koppelingen* en nemen alles als afzonderlijke fragmenten waar en kunnen daardoor vaak niet de verbanden tussen dingen zien. Verder vinden zij het lastig om voorwerpen die een net wat andere vorm of kleur hebben, toch onder dezelfde categorie te kunnen rekenen. Autistische leerlingen ervaren elk van deze voorwerpen als een uniek voorwerp. Door dit gebrek aan *verbeeldend vermogen* is het voor deze leerlingen lastig om de gevolgen van het eigen handelen goed te kunnen voorspellen. Door gebreken in de executieve functies ondervinden zij veel problemen bij het plannen en organiseren van de schooltaken en vinden ze het lastig om goed met aandacht om te gaan. Het volgen van een klassikale uitleg, het maken van sommen of het thuis geconcentreerd werken aan een schooltaak zorgt daarom ook voor de nodige problemen. Deze vaardigheden zijn echter wel cruciaal voor het goed verloop van de schoolloopbaan.

Sterke punten van autisme

Naast dat autistische leerlingen problemen ervaren, genieten zij ook juist voordelen door hun ASS. Zo kunnen leerlingen zich vaak erg goed verdiepen in een bepaald onderwerp. Ongeveer zo'n tien procent van de mensen met autisme heeft zo'n specifieke bezigheid, een *savant*, waar ze enorm goed in zijn. Ze zijn hiervan echt de experts. Verder zijn ze eerlijk omdat ze vaak de sociale spelletjes niet doorzien. De regels die zij leren geven hen houvast waardoor zij hier ook bijna niet vanaf wijken. Afspraak is afspraak. Autistische kinderen zijn vaak ook er goed in het lezen van schema's en grafieken en kunnen daarnaast goed analytisch denken en zijn in ruimtelijk denken sterk. Ze kunnen verder goed feiten onthouden en zijn ook zeer onderzoekend van aard. Door hun structurerend karakter, zijn ze ook sterk in het herkennen van structuren. Hierdoor zijn zij ook sneller in staat om patronen of oplossingen te kunnen zien bij problemen waardoor zij ook dikwijls met antwoorden komen die anderen vaak niet zien. Door hun visuele instelling, lijkt het net alsof zij een fotografisch geheugen hebben. Ze zijn door de vele informatie die ze binnenkrijgen ook vaak gericht op elk detail en kunnen ook beter dan gemiddeld dingen classificeren.

De waarde van het muziekonderwijs

In de huidige maatschappij waarin de leerlingen steeds meer prikkels krijgen, bestaat het gevaar dat zij zich niet meer kunnen focussen waardoor de leerlingen minder informatie kunnen opnemen. De autistische leerling kan door de toenemende mate van het aantal prikkels steeds meer last krijgen van een sensorische overprikkeling. Muzikale training draagt bij aan een betere aandachtfocus en een beter werkgeheugen. Dit kan helpen bij het oplossen van problemen. De primaire functies als luisteren, taalverwerking, leesvaardigheid en emotionele intelligentie worden door muzikale training tevens ontwikkeld.

Het plannen, uitvoeren en controleren van de handelingen zijn vaak voor de autistische leerling lastige taken doordat het hersendeel waar deze *executieve functies* worden aangestuurd, de *prefrontale cortex*, nog niet volledig is ontwikkeld. Deze functies zijn erg belangrijk bij het snel en flexibel kunnen aanpassen in onbekende situaties en bepalen hierdoor in grote mate het succes van de schoolloopbaan omdat deze functies ervoor zorgen dat het getoonde gedrag doelgericht is.

Muziek(educatie) draagt bij aan de ontwikkeling van dit hersendeel waardoor ook deze functies zullen verbeteren. Daarnaast worden er in de hersenbalk, de *corpus callosum*, meer verbindingen gemaakt, waardoor muziekeducatie aan de autistische leerlingen kan bijdragen aan een verbetering bij de het verwerken van informatie. Hierdoor zal er minder snel een sensorische overprikkeling ontstaan en ervaart de leerling minder stress.

Autistische leerlingen ervaren naast de problemen door de disfunctie van de executieve functies ook problemen bij het aangaan van sociale contacten. Het beperkte inzicht in het eigen individu en in anderen kan ervoor zorgen dat zij het lastig vinden om gevoelens, meningen, wensen en de mogelijkheden maar zeker ook de onmogelijkheden van zichzelf kenbaar te kunnen maken of dit zich van anderen voor te kunnen stellen. Het beperkte inzicht zorgt er tevens voor dat zij zich geen beeld kunnen vormen bij het idee hoe gedrag bij een andere persoon overkomt. Het al op jonge leeftijd volgen van muzikale training zorgt ervoor dat de hersenbalk zich beter op de emotie gaat richten. Het auditieve systeem is daardoor veel beter in staat om de kernboodschap uit de informatie te kunnen filteren. Hierdoor zou muzikale training aan de autistische leerling kunnen bijdragen om de emoties van mensen beter te kunnen aanvoelen.

Muziek heeft ook aspecten die zich heel goed lenen voor een individuele relatie, bijvoorbeeld het zelf leren bespelen van een instrument en niet te vergeten de systematische/technische kant van muziek: het kunnen doorgronden van een bepaalde muzikale logica. Ten slotte is het samen muziek maken een sociale activiteit waarbinnen groepsrollen moeten worden aanvoeld. Het samen musiceren zorgt voor verbintenis en voor het verbeteren van het zelfvertrouwen en het reduceren van angst.

Aanbeveling voor muziekdocenten

ABCDEF-methodiek

Om de les autismevriendelijk te kunnen laten verlopen, kunnen de basisprincipes die door Autisme Centraal zijn opgesteld een uitgangspunt bieden. De basisprincipes zijn opgesteld aan de hand van de eerste zes letters van het alfabet: autistisch denken, basisrust, concrete communicatie, dubbelspoor, eigenheid en functionaliteit.

Autistisch denken

Leerlingen met een autisme spectrumstoornis verwerken informatie op een andere manier dan andere leerlingen en hebben tevens een andere denkstijl. Deze leerlingen pakken vaak de niet autistische aanpak niet of verkeerd op waardoor zij in verwarring kunnen raken.

In de muziekles kan dit voor problemen zorgen wanneer de leerlingen opdrachten krijgen waarbij zij de sfeer en de emotie in de muziek moeten herkennen (Bauwens, 2014). Het is verstandig om in zo'n les het gedrag dat voortvloeit uit deze gevoelens te herkennen en ook te erkennen waardoor autistische leerlingen voelen dat zij worden begrepen. Het gedrag dat de leerling kan vertonen kan angstig of agressief zijn. De leerling is hierbij gebaat als de docent een open en constructieve *mindset* heeft: niet “de leerling wil het niet kunnen” maar “de leerling kan de handeling nog niet uitvoeren”. Bij de tweede *mindset* kan de leerling zelf nog progressie maken, bij de eerste per definitie niet (Peeters, 2014).

LESIDEE Autistische leerlingen hebben moeite om emoties en sferen aan muziek te kunnen koppelen. Het visualiseren zorgt ervoor dat leerlingen beter in staat zijn om emoties aan muziek toe te kunnen schrijven.

Onderstaand schema kan gebruikt worden bij het bespreken van de sfeer bij een muziekstuk:

Je gaat luisteren naar een muziekfragment. Je kunt op verschillende manieren naar muziek luisteren.

1. Een van deze manieren kan beeldend zijn zoals in een film de beelden en muziek vaak één geheel vormen. Je gaat de muziek op een beeldende manier voorstellen door vier verschillende (kleine) tekeningen te maken.

--	--	--	--

2. Anderen koppelen de muziek juist aan kleuren. Welke kleur(en) zie jij voor je?

3. Schrijf drie werkwoorden op die je kunt koppelen aan deze muziek.

1 _____ 2 _____ 3 _____

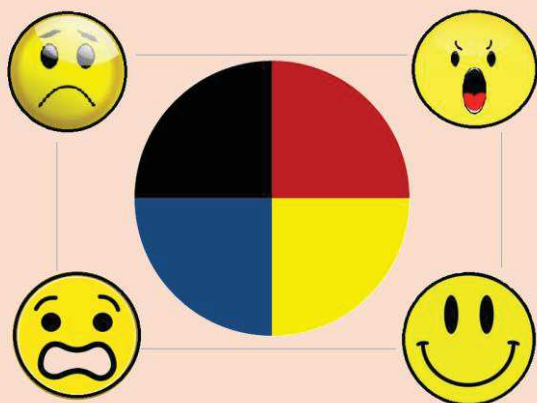
De eerste vraag hierbij vormt voor de autistische leerling zeker een probleem omdat de leerling zelf de scènes moet tekenen. Voor de autistische leerling ondersteunt het gebruik van visueel materiaal de opdracht. Daarnaast helpt het door de vraagstelling in de gebiedende wijs te zetten zodat de handeling concreter wordt. Dit is verder uitgewerkt bij *concrete communicatie*. Voor hen zou de opdracht als volgt kunnen worden aangepast.

Luister naar de volgende muziek en beantwoord de volgende opdrachten zelfstandig:

1. Je ziet hier vier verschillende landschappen.
Koppel één van de landschappen aan het muziekfragment.

2. Ook kan je de muziek koppelen aan een kleur.
Kies een kleur die bij de muziek past.

3. Schrijf vijf werkwoorden op die horen bij deze muziek.
Kies uit: *genieten, omhelzen, vechten, dromen, slapen, strijden, doorzetten, overleven, opgeven en winnen.*

1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 _____

Basisrust

Om te kunnen leren is het belangrijk dat er een veilig leerklimaat wordt gerealiseerd. Overzicht en rust is voor de autistische leerling belangrijk om te kunnen leren. Voor de autistische leerling betekent dit dat er moet worden gewerkt aan voldoende rust en ontspanning. Voor de leerling zijn acceptatie, respect, uitnodigend gedrag, aangepaste doelen en een heldere concrete communicatie belangrijke fundamenten voor deze basisrust (Vermeulen & Degrieck, 2015).

Het kiezen van meer deelstappen waardoor er eerder succeservaringen ontstaan kan tevens bijdragen aan deze basisrust. Bij muziek kan het afstemmen op de individuele autistische leerling lastig zijn. In een dergelijk geval is het onverstandig om de autistische leerlingen in een situatie te dwingen om een opdracht uit te laten voeren. Als docent is het belangrijk om een aangepaste deelname wel op prijs te stellen en de leerlingen te betrekken bij de onderwijsactiviteit zodat de leerling op zijn niveau succeservaringen krijgt.

Sensorische overprikkelingen kunnen er daarnaast voor zorgen dat de leerlingen zich niet meer goed kunnen richten op de muzikale activiteit. Autistische leerlingen ervaren niet alleen de instructie of de muziek maar ook alle extra prikkels die er verder in en buiten het klaslokaal ontstaan. Het is daarom voor hen belangrijk dat de verschillende prikkels goed worden gedoceerd (Spek A. , 2013).

Auditief kunnen de overprikkelingen ontstaan doordat er verschillende geluiden klinken: muziek, gepraat in verschillende groepen, instrumenten die door elkaar spelen maar ook het zingen terwijl er een begeleidingstrack meespeelt. De leerlingen ervaren alle onderdelen apart waardoor het lastig is om samenhang tussen de verschillende geluiden te kunnen aanbrengen.

Visueel kan de leerling ook teveel worden overprikkeld doordat er teveel informatie staat op werkbladen, afbeeldingen, door onoverzichtelijk bordgebruik of door verschillende verwijzingen in het boek. Structuur van de visuele aangeleverde informatie is erg belangrijk.

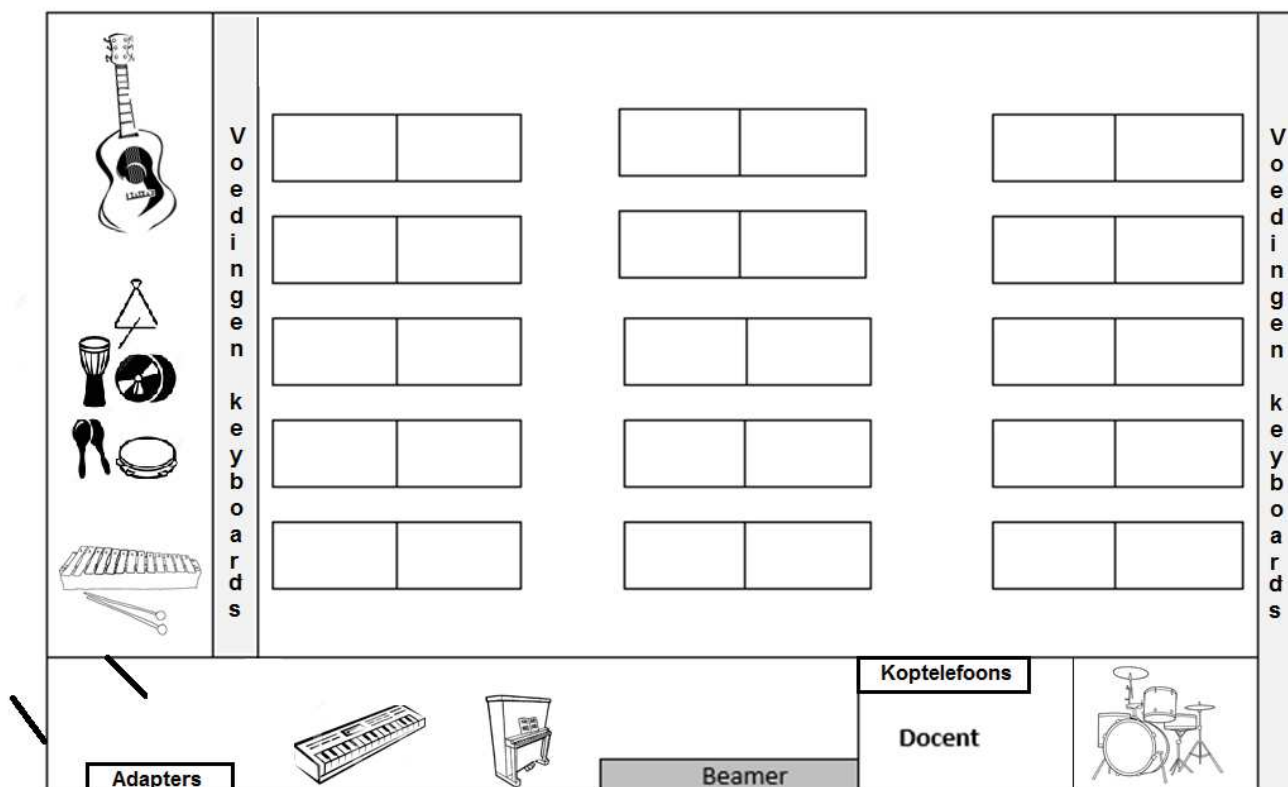
In het klassenverband kunnen de verschillende groepen, het gebruik van verschillende instrumenten, oefenlokalen en werkvormen ook sensorische overbelasting bezorgen.

Het gebruik van een koptelefoon kan ervoor zorgen dat de leerlingen minder prikkels ervaren waardoor er een betere aandachtfocus ontstaat. Bij overprikkeling moet de leerling weten waar hij zich kunt terugtrekken. Het gebruik van een extra oefenlokaal waar deze leerlingen stil in kunnen werken kan ervoor zorgen dat hij meer rust ervaart. Verder is het belangrijk dat de verschillende activiteiten worden besproken: dit kan door het gebruiken van een spoorboekje maar kan ook voor de les zodat de leerling dit niet als een verrassing te horen krijgt. Ook het benoemen van hoe een geluid ontstaat en door het op het instrument voor te doen, zorgt ervoor dat deze leerling weet waardoor de prikkel ontstaat en het een plaats geven. Dit kan ook bijdragen aan de bevordering van de basisrust van de leerling.

LESIDEE Een goed bordgebruik is belangrijk om een goed en rustig overzicht te kunnen bewaren. Door zowel de tijd, de activiteit en de werkvorm (ik, jij en jullie) overzichtelijk op het linkerbord te noteren. Bij het gebruik van het smartboard/digibord zou kunnen worden gestart met het doornemen van de les.

LESIDEE Het muzieklokaal kan vaak voor autistische leerlingen minder veilig zijn dan andere lokalen omdat er door instrumenten en een andere indeling van het lokaal meer prikkels ontstaan. Door een duidelijke plattegrond te maken, kunnen deze leerlingen zich wel wegwijs maken in het lokaal. Het gebruik van picogrammen zorgt er daarnaast voor dat deze leerlingen de plaatsen sneller onthouden. Alle instrumenten zijn voor de duidelijkheid als picogram weergegeven. Zo is duidelijk waar alle instrumenten zich bevinden.

Concrete communicatie

Autistische leerlingen vinden het lastig om alle verschillende prikkels te verwerken en om er een samenhang in aan te kunnen brengen tussen de verschillende verkregen informatie. Het scheppen van een veilig pedagogisch leerklimaat zal voor deze leerlingen inhouden dat de docent en de werkomgeving tijdens de les duidelijk en voorspelbaar is en dat de docent de leerling help bij het aanbrengen van samenhang als dat nodig is (Bruin, 2012).

De communicatie moet helder en concreet zijn. Bij het bespreken van verbeeldingsvragen, gevoelens en het verwoorden van de waarnemingen, is het belangrijk om de leerlingen een concreet aantal vragen te laten beantwoorden zodat zij een stappenplan kunnen gebruiken. Als hulpsteuntje kan de docent *Geef me de 5*, de 5xW+H-methode toepassen.

Volgens Vermeulen en Degrieck (2015) is een vaste structuur in de les fijn maar is het geen belemmering voor autistische leerlingen met een normale begaafdheid als deze structuur er niet is. Wat volgens hen wel belangrijk is, is dat de les verhelderend is en dat de handelingen duidelijk worden beschreven. De werkvormen moeten worden aangekondigd en het moet duidelijk en voorspelbaar zijn wat er van de leerling wordt verwacht. Door deze handvatten zullen de leerlingen zich in de les zekerder voelen waardoor zij ook sneller geneigd zijn om deel te nemen aan muzikale activiteiten. Tijdens de muziekles kan er zo steeds meer worden gewerkt om zelfstandig nieuwe dingen te gaan ontdekken.

Om de les zo voorspelbaar mogelijk te maken en de communicatie zo concreet mogelijk te maken, is het belangrijk dat de docent aan het begin van de les een duidelijke planning zichtbaar op het bord heeft staan en dit ook doorneemt en dat het lesdoel voor die les duidelijk is besproken. Hierdoor zullen de andere activiteiten die in de les worden behandeld niet onverwachts overkomen. De instructie tijdens de les moet concreet zijn. Het is belangrijk dat het stellen van open vragen wordt vermeden. Bij het geven van een uitleg moeten de gemaakte stappen ook worden geëxpliciteerd en is het belangrijk dat de stof in kleine brokjes worden doorgenomen zodat de leerling al snel succeservaringen opbouwt. Tevens moet duidelijk zijn wat er van de leerlingen verwacht wordt. Bij het geven van de complimenten als de leerlingen de tussendoelen heeft behaald, is het belangrijk dat er expliciet aangegeven wordt wat de leerling goed heeft gedaan. Een woord “fantastisch” heeft voor deze leerling weinig betekenis als er niet bij wordt verteld wat en waarom iets fantastisch is. Bij het doornemen van een instructie kan het helpen om de leerling te vragen om de instructie in eigen woorden te zetten en te herhalen. Doordat leerlingen niet altijd een klassikale uitleg ervaren als uitleg voor hen zelf, kan het handig zijn naderhand langs te gaan bij de leerling of de uitleg begrepen is. Doordat autistische leerlingen visueel zijn ingesteld, helpt het als de uitleg wordt ondersteund met aanschouwelijk materiaal. Door de trage informatieverwerking is het belangrijk dat de leerling extra bedenktijd krijgen. Zo kunnen zij toch hun succeservaring ervaren. Ook kan het helpen om de leerlingen een kort tekstkader te geven zodat zij niet met opstartproblemen zitten. Leerlingen kunnen daarnaast ook gebruik maken van stappenplannen. Zo kunnen ook grotere componeeropdrachten in kleinere deelopdrachten worden gegeven waarbinnen weer stappen moeten worden gemaakt. Autistische leerlingen zijn daarnaast gebaad om een korte kernachtige instructie te krijgen. Teveel uitwijken naar deelonderwerpen zorgt ervoor dat de leerlingen niet meer de samenhang kunnen ervaren. Bij het evalueren van de les is het belangrijk dat de leerlingen weten waarom iets goed of fout is. Ook hier is het belangrijk om de situatie en de handeling erbij te noemen waardoor de evaluatie of feedback concreet wordt gemaakt.

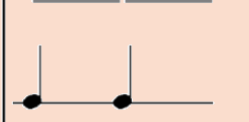

LESIDEE Duo-opdrachten bieden de autistische leerlingen een opstapje tot groepsopdrachten terwijl zij wel door deze opdrachten met elkaar rekening moeten houden. Zulke opdrachten stimuleren hierdoor de sociale interactie tussen de leerlingen. Bij het geven van een instructie is het belangrijk om op een heldere en concrete manier naar de klas toe te communiceren. Tijdens de instructie kan de 5xW+H-methode een overzicht bieden.

Om een compositie-opdracht in te leiden, kan een voorbereidende opdracht ervoor zorgen dat er meer tussenstappen worden genomen zodat de uiteindelijke opdracht beter behapbaar is. Door pictogrammen te gebruiken, wordt de opdracht overzichtelijker voor de autistische leerlingen. In de rechterkolom kunnen de leerlingen de taak die is voltooid afvinken.

	Componeren met ritmekaarten	
	20 minuten.	
	Maak individueel een korte ritmische compositie van acht maten door acht keer een ritmeblok te kiezen. Gebruik de ritmeblokken meerdere keren.	Is gelukt!
	Deel de compositie met je klasgenoot	
	Maak van de twee korte composities één compositie.	
	Leer de compositie samen uit het hoofd.	
	Uitwisselen met de groep en uitleg eindopdracht.	

1 2

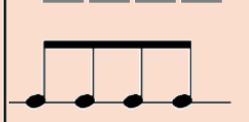
ritmeblok 1

1 - ne 2

ritmeblok 2

1 - ne 2 - je

ritmeblok 3

1 2

ritmeblok 4

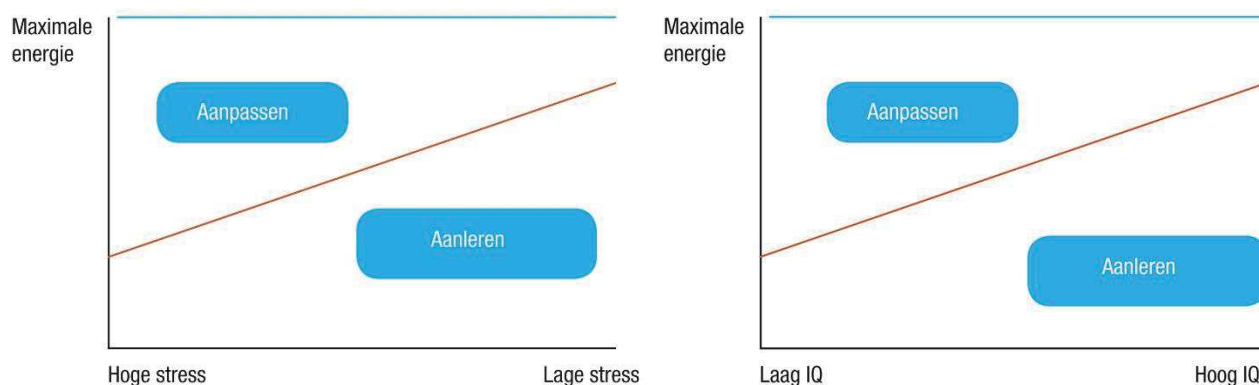
Ritmische compositie $\text{||} \frac{2}{4}$

5
Ritmische compositie ||

Dubbelspoor

De problemen die autistische leerlingen ondervinden zijn een gevolg van enerzijds de stoornis en anderzijds de factoren uit de omgeving. De leerlingen hebben door de jaren heen al veel vaardigheden en trucjes aangeleerd om deze beperkingen die zij ervaren door de stoornis te minimaliseren. Voor leerlingen is het belangrijk dat zij in een omgeving zijn die deels al aan hen is aangepast. De aanpassing in de omgeving is als eerste nodig om de leerlingen rust te geven zodat zij zich hierna zelf kunnen ontwikkelen.

De aanpassing van de omgeving of het aanleren van vaardigheden hangt af van de IQ en de hoeveelheid stress dat de leerling ervaart. Bij een laag IQ of hoog stressgehalte zal de aanpassing meer vanuit de omgeving moeten komen dan dat vanuit de autistische leerling het geval is (Vermeulen & Degrieck, 2015).

Bij muziek zal in de klas de aanpassing vooral vorm krijgen door de basisrust voor de leerlingen te kunnen waarborgen. Verder zal bij samenwerkingsopdrachten de nadruk moeten komen te liggen op het sociaal-emotionele aspect: duidelijke regels en een heldere concrete communicatie moeten als uitgangspunten dienen. Ook hier moet de basisrust worden gegarandeerd zodat de leerlingen in een veilig pedagogisch klimaat kunnen deelnemen aan de muzikale activiteit.

LESIDEE Samenwerkingsopdrachten zijn voor autistische leerlingen het allerlastigste. Om aan de basisvoorwaarden te voldoen, moet de basisrust gegarandeerd zijn. Dit betekent dat de afspraken die tijdens de opdracht gelden, duidelijk zijn en dat er ook duidelijk is wat de individuele taak is van de leerling. Een kleine aanpassing door een korte studiewijzer met stappenplan te geven kan al voor veel meer duidelijkheid en rust zorgen.

Samenwerkend leren – muziekpresentatie

Naam: Willem

Nummer: 1

Les 1: De Middeleeuwen

Stappen	Tijd	Activiteit	Waar	Hoe
Stap 1	5 min.	Luister naar muziekfragment 1.	Muzieklokaal	Klassikaal
Stap 2	10 min.	Zoek de volgende informatie op in je boek. - Drie kenmerken van Gregoriaanse muziek;	Muzieklokaal	Zelfstandig
Stap 3	5 min.	Alle nummers 1 gaan bij elkaar zitten. Bespreek de kenmerken en vul de informatie aan.	Muzieklokaal	Alle nummers 1
Stap 4	10 min.	Maak een groep waarin de nummers 1, 2 en 3 bij elkaar zitten en leg aan elkaar de informatie uit	Muzieklokaal	Drietallen
Stap 5	10 min.	Lees de verwerkingsopdracht op pagina 2.	Muzieklokaal	Zelfstandig

Eigenheid

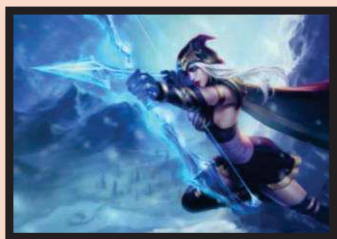
Leerlingen met een autistischespectrumstoornis hebben elk hun eigen uiting van autisme en het is daardoor lastig om een standaardprogramma op te stellen voor deze leerlingen. Zo zal niet elke leerling het fijn vinden als zij al veel van tevoren weten en de les daardoor voorspelbaar wordt. Zij kunnen juist erg veel stress ervaren als zij al vroeg van tevoren weten wat er gaat komen.

Autistische leerlingen nemen wel allemaal de wereld om zich heen op een heel andere manier waar en hebben een andere manier van denken waardoor ze een eigen betekenis aan dingen geven. Dit beïnvloedt de ontwikkeling van de verbale en non-verbale communicatie en de sociale vaardigheden. Deze emotionele taal die zij zich ontwikkeld hebben, is voor iedere autistische leerling uniek.

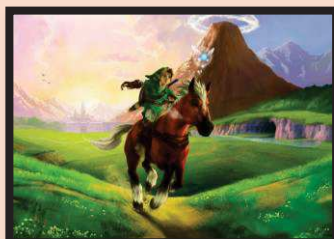
Het is belangrijk dat de docent open staat voor de emotionele taal van de leerling en zich aanpast aan deze taal met het oog op de basisrust. In de muziekles is het belangrijk om vanuit de belevingswereld aan te sluiten bij de muzikale aspecten: start met bijvoorbeeld instrumenten of muziek die voor de leerlingen bekend is. Vanuit dit bekende is het belangrijk om steeds meer nieuwe elementen aan te bieden (Henstra, Veldhuizen, Os, & Poismans, 2006).

LESIDEE Autistische leerlingen hebben een affiniteit met gamen. Deze virtuele wereld heeft duidelijke regels, maar een beperkt aantal prikkels, is voorspelbaar en de leerlingen hebben hier zelf volledige controle over. Om een aansluiting te vinden in de muzieklessen zou gamemuziek juist een goed uitgangspunt zijn omdat dat dicht bij de belevingswereld staat van deze leerlingen. Vanuit deze vertrouwde wereld kunnen er nieuwe elementen aan de opdracht worden toegevoegd.

Luister naar de volgende vier muziekfragmenten. De muziekfragmenten zijn allemaal *theme songs* van games. Schrijf onder elke afbeelding welk muziekfragment hierbij hoort. Je krijgt de fragmenten twee keer te horen.

League of Legends - Muziekfragment: _____

The Legend of Zelda - Muziekfragment: _____

Clash Royale - Muziekfragment: _____

Angry Birds - Muziekfragment: _____

Fragment 1: https://www.youtube.com/watch?v=DehK_Y0TUbE

Fragment 2: <https://www.youtube.com/watch?v=cGufy1PAeTU>

Fragment 3: <https://www.youtube.com/watch?v=R0cia14N9no>

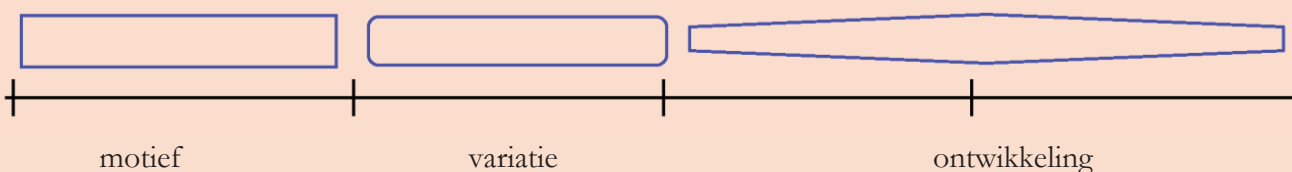
Fragment 4: <https://www.youtube.com/watch?v=SIKnn82PzqU>

Vanuit deze belevingswereld van de leerlingen zou de opdracht kunnen worden uitgebreid. Een eventuele vervolgoopdracht zou kunnen zijn om één van de thema-songs op piano te spelen. Daarnaast zijn autistische leerlingen goed in mathematisch denken. Zij zouden juist ook rolmodel kunnen zijn als het aankomt op het rekenen met notenwaarden. In onderstaand voorbeeld ga ik vanuit de thema-song van de game Angry Birds in op de ontwikkelingszin. Ook komen de woorden motief en variatie langs. Mochten deze woorden in een voorgaande les nog niet zijn uitgelegd, zou dit door onderstaande melodie kunnen worden gedaan. Ter verduidelijking zijn de begrippen ook picturaal uitgewerkt.

Van de theme song van de game Angry Bird is de eerste muzikale zin gegeven. Deze zin wordt een ontwikkelingszin genoemd.

Een ontwikkelingszin is een zin die uit drie elementen bestaat, meestal in de verhouding 1:1:2. Bijvoorbeeld: Een motief die uit één maat bestaat, wordt op een of andere manier herhaald (eventueel met een variatie) in één maat. Hierna wordt het in twee maten ontwikkeld.

Ga na of de onderstaande muzikale zin een ontwikkelingszin is. Gebruik de onderstaande stappen:

1. Wat is de uitkomst van de som van de notenwaarden van het motief: _____
2. Wat is de uitkomst van de som van de notenwaarden van de variatie: _____
3. Wat is de uitkomst van de som van de notenwaarden van de ontwikkeling: _____
4. Bestaat de zin uit drie elementen en in de verhouding 1:1:2? Ja / Nee
5. Is de bovenstaande muzikale zin een ontwikkelingszin? Ja / Nee

Duur: _____

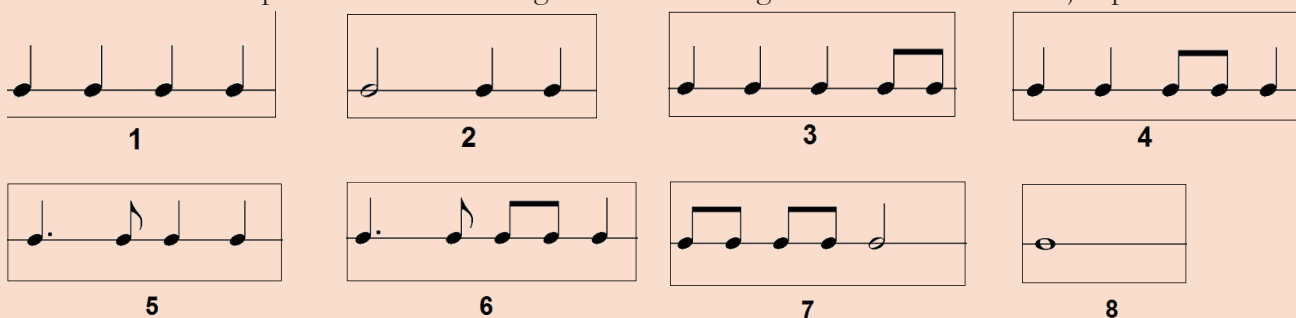
Functionaliteit

Tijdens de schoolloopbaan moeten de leerlingen worden klaargestoomd om genoeg bagage te hebben om te kunnen functioneren in de huidige maatschappij. Het vak muziek moet daarom ook functioneel zijn voor de ontwikkeling van de leerling. De sociaal-cognitieve en de probleemoplossende vermogens van de leerlingen zijn erg belangrijk om te ontwikkelen. De leerling moet leren om zelfstandig opdrachten te kunnen aanpakken, frustraties een plaats kunnen geven en ermee kunnen omgaan en gevoelens moeten kunnen leren herkennen en ermee kunnen omgaan (Vermeulen & Degrieck, 2015).

In de muziekles leren de leerlingen dat muziek verschillende functies vervult: muziek kan een middel zijn om te kunnen ontspannen of juist om te ontstressen, het kan een verhalend karakter hebben, kan helpen bij sociale activiteiten, kan dienen als uitlaatklep en is daarnaast ook het middel om je gevoelens te uiten. Muziek kan zo ook bijdragen aan de ontwikkeling van de autistische leerling: de leerling kan muziek gebruiken als ontstressmiddel, kan door muziek juist leren om de emoties te ‘verwoorden’ en kan ervoor zorgen dat het aangaan van sociale communicatie laagdrempeliger wordt.

LESIDEE Focusspellen dragen eraan bij dat de autistische leerling goed leert luisteren, aandacht richten, contact te houden en op de handeling leert te reageren. Het visueel aanbieden van deze ritmes zorgt voor hen voor ondersteuning.

De onderstaande klapritmes kunnen in volgorde worden aangeleerd onder een duidelijke puls:

Als variatie kunnen de ritmes ook worden gehusseld door bijvoorbeeld een cijferreeks op het bord te zetten of op een andere manier hier creatief mee aan de slag te gaan:

Klap alle even/oneven nummers;

Klap de volgorde 5 – 2 – 3 – 6

Klap de ritmes en laat de leerlingen het nummer opschrijven. Leerlingen die de ritmes al goed klapten, kunnen als rolmodel zelf een ritme klappen. De anderen schrijven vervolgens het nummer op van het ritme dat is geklapt. Door deze opdracht leren ze om anderen ruimte te geven en om mogelijk zelf de regie te nemen. Ook ervaren ze veel succeservaringen omdat ze zelf de moeilijkheid van het ritme kunnen bepalen. Daarnaast kan de opdracht moeilijker worden gemaakt door twee ritmes voor te klappen.

Moelijker: Klap vervolgens onderstaande ritmes en geef aan dat de leerlingen de handeling behorend bij dat ritme moet uitvoeren. Dit zorgt ervoor dat leerlingen het ritme echt auditief moeten herkennen. Laat ze vervolgens weer verschillende ritmes naklappen en verwerk onderstaande ritmes erin.

Bij het horen van bovenstaand ritme klapt de leerling het ritme op het hoofd.

Bij het horen van bovenstaand ritme stampt de leerling het ritme met de voeten op de grond.

Stappenplan voor de docent

De ABCDEF-methodiek van Autisme Centraal is de basis om autismevriendelijk onderwijs te kunnen realiseren in de klas. Tijdens de les zal er naast deze basisvoorwaarden ook moeten worden gekeken naar de interactie met de leerling tijdens de les. De eigenheid van de leerling staat hierbij centraal. Als docent is het belangrijk om een objectieve houding te hebben wanneer er gekeken wordt naar het gedrag van de leerling.

Om de omgang met autistische leerlingen te vergemakkelijken, is hieronder een stappenplan genoteerd.

Stap 1: Het objectief observeren

Tijdens de interactie met de autistische leerling is het belangrijk dat het geobserveerde op een objectieve manier wordt beschreven. Bespreek de handelingen volledig en gedetailleerd zonder de handelingen verder te interpreteren.

Stap 2: De gedragshypothese

Het gedrag dat de leerling vertoont, kan worden beïnvloed door verschillende factoren. De docent dient ten eerste rekening te houden met de ontwikkelingsleeftijd van de leerling. Hierbij moet de docent zich de vraag stellen of de leerling de volgende stap kan zetten of dat er meer tussenliggende stappen nodig zijn. Naast de ontwikkelingsleeftijd van de leerling spelen de medische factoren een rol. Hierbij kan worden gedacht aan de mogelijke (sensorische)overprikkeling, stress maar ook vermoeidheid of ziekte. Ten derde spelen ook de gedragskenmerken van autisme zelf mee waardoor bepaald gedrag wordt vertoond.

Ook de omgeving kan een grote factor zijn voor het gedrag van de leerling. De docent kan zelf niet concreet genoeg hebben gecommuniceerd of er heerst geen basisrust waardoor de veiligheid niet kan worden gewaarborgd. Daarnaast hebben de persoonlijkheden van de docent en de leerling ook invloed op het gedrag. Ten slotte kunnen er ook nog andere factoren een rol spelen. De thuissituatie of een gebeurtenis tijdens het lesuur ervoor kunnen ervoor zorgen dat het gedrag in de les wordt beïnvloed.

Deze korte gedragshypothese dient wederom op een objectieve manier te worden uitgevoerd.

Stap 3: Het veranderen

Bij het veranderen van het gedrag is het belangrijk om het basisprincipe ‘*dubbelspoor*’ in acht te nemen: *‘De problemen die autistische leerlingen ondervinden zijn een gevolg van enerzijds de stoornis en anderzijds de factoren uit de omgeving.’* Als docent is het belangrijk om te bepalen of de verandering vanuit de omgving moet komen of dat de leerling vaardigheden aangeleerd moet krijgen zodat het gedrag kan worden veranderd. De oplossing hiervoor moet afgestemd worden op deze individuele leerling, maar ook de leerling moet vanuit zijn kant meewerken om te kunnen veranderen. Concrete communicatie naar de leerling is hierbij erg belangrijk! Het gedrag kan worden veranderd door in de les de volgende aanpak te hanteren:

- Het aanbieden van tussenstappen door grotere opdrachten op te delen en elk te voorzien van een eigen einddoel;
- De basisrust te garanderen door aanpassingen te maken in de omgeving;
- Basisrust creëren door de opdracht of de omgeving te verhelderen.

Als docent is het de kunst om steeds op het eigen handelen te kunnen reflecteren en de handelingen bij te stellen zodat het gedrag van de leerling kan worden veranderd.

AUTISME STERKE Leerkrachten KANTEN

Blijft zich verdiepen in ASS

Vat reacties niet persoonlijk op

Ziet ouders als ervaringsdeskundigen

Geeft duidelijk aan wat, waar, wanneer, met wie en wat daarna

Verduidelijkt met visualisaties

Kan aan klasgenoten uitleggen dat iedereen wel ergens extra hulp voor nodig heeft

Geeft de leerling extra 'voordenk' en nadenktijd

Ondersteunt samenwerking en spelen

Stemt de aanpak met andere betrokkenen af (thuis, school, wereld)

Bedenkt praktische oplossingen voor leerlingen met ASS

Durft voor deze leerling een uitzondering te maken

Gaat uit van de onmacht, niet van onwil

Benadrukt wat de leerling goed kan

Weet: stress = signaal gedrag, dus aan de slag!

Is voorspelbaar

Spreekt de leerling aan bij de naam

Zegt wat ie doet en doet wat ie zegt

Helpt met plannen en organiseren

Helpt vrije tijd in te vullen

Reageert rustig, neutraal en geduldig

Is bereid om een aanbod van hulp te aanvaarden

Vertelt en laat zien wat het gewenste gedrag is

Geeft de leerling ruimte om zichzelf te zijn

Helpt de leerling hulp te vragen

Heeft plezier in de begeleiding en ziet er de lol van in

tekst en ontwerp: Ellen Luteijn, Hans Nieuwenstein en Harry van Nielen